

Sosyal Bilim Yöntemi Olarak Komplo Teoriciliğinin Açmazları: K. Murat Güney'e Cevap

Deniz Yüksekler*

Mayıs 2009'da yayın hayatına başlayan *Toplum ve Kuram* kitap dizisi (ya da dergisi) pek çok kişi gibi beni de heyecanlandırdı. Kürt İnceleme ve Çalışmaları (*Lêkôlîn û Xebatên Kurdî*) alt başlığıyla yayınlanan dergi, tanıtım yazısında "Türkiye'de sosyal bilimler alanına Kürtlerin sesini, rengini ve 'gerçeğini' dahil? etme hedefiyle yola çıktıklarını belirtiyordu (Toplum ve Kuram Dergisi, 2009: 3). Daha yerinde bir hedef olamaz diye düşündüm. Derginin ikinci sayısında, yazarları arasında yer aldığım "*Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (Kurban, Yüksekler, Çelik, Ünal ve Aker, 2006) kitabı hakkında bir yazı olduğunu görünce yine heyecanlandım. Kitap yayınlandığından bu yana Kürtlerin zorunlu göçü hakkında tartışmalar yoğunlaşmıştı ve birçok eksikliği olan bizim kitabımızın eleştirel bir değerlendirmesi üzerinden bu konudaki sosyal bilim bilgisinin geliştirilmesinin zamanı çoktan gelmişti. Ancak K. Murat Güney'in "TESEV'in Zorunlu Göç Araştırması'nın Söylemedikleri ve Kürt Sorununda Çözüme Dair Liberal Projenin Açmazları" (Güney, 2009) başlıklı yazısını okumaya başlayınca düş kırıklığına uğradım. Açıkçası, Güney yazısında "*Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek*'in (ZGY) içeriğini ve temel savlarını çarpıtmış, üstelik kitabın yazarlarına yönelik ağır ve asılsız suçlamalar yönelmişti. Bu yazının, çok önemseydiğim bir amaçla yola çıkan *Toplum ve Kuram* dergisinde bu haliyle yayınlanmış olmasını büyük bir talihsizlik olarak görüyorum. Dolayısıyla, K. Murat Güney'in kitaba ilişkin iddialarına cevap vermek ve böyle bir yazının sosyal bilimcilikle hiç bağdaşmadığını göstermek istiyorum.

* Koç Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi. Bu yazıyı okuyan ve önerilerde bulunan Murat Ergin ve Ayşe Betül Çelik'e teşekkür ederim.

K. Murat Güney yazısında özetle şu iddiaları dile getiriyor: *ZGY*'yi yazan "liberal aydınlar" ve kitabın yayıncısı TESEV'in (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) Kürt sorununun çözümüne dair liberal bir projesi vardır; bu proje Kürt sorununun ve özelde zorunlu göçün nedenlerini görmezden gelir, sadece sonuçlarına odaklanır; bu proje ve liberal aydınlar devlete muhalif görünürler, ama aslında Kürt hareketinin yaptığı işlerin altını kazma gayreti ve üstelik de devletle işbirliği içindedirler; bu emellerine ulaşmaya çalışırken Kürt halkını ve özelde yerinden edilmiş Kürtleri "sorunlu bir grup" olarak kurarlar ve nesneleştirirler; ancak nasıl oluyorsa bir yandan da kadınların ve çocukların zorunlu göçten nasıl etkilendiğini ve zorunlu göçe "maruz" kalanların çektikleri yoksulluğu ve sorunları da görmezden gelirler; bütün bunlar yetmiyormuş gibi, PKK üyelerinin devletin "affına" sığınmalarını önerirler, vb.

Yazarın yukarıda sıraladığım iddialarına cevap verirken ana savım şu olacak: K. Murat Güney'in bu yazısı, bir sosyal bilim makalesi değil komplo teorisi. Komplo teorisi, sosyal bilimlerde araştırma yöntemi olamaz. K. Murat Güney, *ZGY*'yi ya okumamıştır ya da okuduğu halde komplo teorisine uymadığı için içeriğini bilinçli olarak göz ardı ederek karalama yolunu seçmiştir. Komplo teorisi kurmasına rağmen şık kavramlar kullanmak suretiyle sosyal bilimci kisvesine büründüğü için ayrıca etik de davranmamıştır Güney... Bu görüşlerimi ifade ederken öncelikle Güney'in yazısının bütününe ilişkin bazı noktaları vurgulamak istiyorum. Bu bağlamda özellikle kitabın yazarlığı, TESEV'in kitapla olan ilişkisi ve Güney'in liberal proje diye adlandırdığı olguyu ele alacağım. Daha sonra, Güney'in kitap hakkındaki belirli eleştirilerine, *ZGY*'nin içeriğini tartışarak cevap vereceğim.

Muhayyel bir Grup, Muktedir bir Özne: Liberal Aydınlar ve TESEV

K. Murat Güney'in yazısını okuduktan sonra cevap verip vermemek konusunda bir süre mütereddit kaldım. Bir yandan, dile getirdiği iddiaların çoğu temelsizdi. Öte yandan, bu iddialar yazarları arasında yer aldığım bir taba yönelik olmakla birlikte, Güney yazarların isimlerini nadiren zikrediyordu ve hatta *ZGY*'ye sistematik olarak yanlış referans veriyordu.¹ Kısacası Güney biz yazarları ciddiye almamıştı ve dolayısıyla benim de onun yazısını ciddiye almama gerek olmayabilirdi. Ancak şöyle bir sorun var ki, Türkiye'de sosyal bilimlere açmak gibi ciddi bir iddiayla yola çıkan *Toplum ve Kuram* K. Murat Güney'i ciddiye almıştı ve dergi okuyucuları da öyle yapabiliyordu. O yüzden cevabıma kitabın yazarlığı konusundan başlayabilirim.

1 Güney, *ZGY*'ye metin içinde "TESEV (2006)" şeklinde referans veriyor. Doktora öğrencisi olarak kendisinin de bilmesi gerektiği gibi, sosyal bilim eserleri yayıncı kurum değil, yazar ve eser ismiyle anılır; bu etik bir sorumluluktur. Kaynakça'da ise aynı kitap iki kez (birinde yazar sırası yanlış olarak Aker, Çelik, Kurban, Ünal ve Yüksek (2006) şeklinde, diğerinde TESEV (2006) biçiminde) yer alıyor.

“Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek, sırasıyla Dilek Kurban, Deniz Yüksek, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünal ve A. Tamer Aker tarafından araştırması yapılan ve kaleme alınan bir kitaptır ve içindeki bilgiler, bu beş yazarın birlikte veya ayrı ayrı akademik sorumluluğundadır. Kitaba hızlıca göz atıldığında anlaşılacağı gibi, farklı bölümlerin farklı yazarları vardır. Benzer şekilde, aynı dönemde yayınlanan *Güvenlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Mutabakata Doğru* başlıklı raporun entelektüel sorumluluğu da yazarlarına aittir (Kurban, Çelik ve Yüksek, 2006).

Güney’in iddiasının aksine, kitaptaki görüşler TESEV’in görüşleri değil, biz yazarların görüşleridir. Nitekim ZGY’nin künyesinde bu husus açıkça belirtiliyor. K. Murat Güney’in yazısı boyunca isimlerini vermek zahmetine katlanmadığı yazarlardan “liberal aydınlar” diye bahsetmesi ve bu özneyi bir kurum olarak TESEV’le ve onun “liberal projesi”yle özdeşleştirilmesi her şeyden önce etik değildir. Ancak daha önemlisi, bu haliyle “liberal aydınlar” öznesi hayal mahsulüdür. Bu nasıl becerikli bir öznedir ki, K. Murat Güney’in muhayyilesinde oradan oraya koşturuyor, bir sayfada Kürtlerin kültürel haklarından söz edip Kürt hareketine göz kırıyor, başka bir sayfada devletle işbirliği yapıyor, bir yerde Kürt sorunu hakkında “liberal çok kültürcü bir gerçek” yaratmaya çalışıyor, başka bir yerde Kürtleri nesneleştiriyor, vb.

K. Murat Güney, ZGY’yi eleştirirken yazısının hemen hiçbir yerinde kitabın içeriğine değinmiyor, bazı yerlerde TESEV’in Kürt sorunu ve zorunlu göç hakkında yayınladığı ve yazarları ZGY’den farklı olan başka raporlara atıflar yoluyla suçlamalar getiriyor. Dolayısıyla ortaya kimleri kapsadığı belli olmayan bir yazar-özne – liberal aydınlar – çıkıyor. Garip olan şey, bu yanlışları kendisine daha önce hatırlatmış olmama rağmen K. Murat Güney’in fikrisabitlerinde ısrar etmesi. 2007 yılında bir meslektaşım Güney’in Columbia Üniversitesi’ndeki bir yüksek lisans dersi için hazırladığı ve çok benzer görüşler içeren bir ödevini, ilgimi çekebileceği düşüncesiyle bana göndermişti. Ben de ödevi okumuş ve Güney’e görüşlerimi iletmıştim. O zaman kendisine ilettiğim noktalar arasında, “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek’i eleştirmesine rağmen içeriğinden söz etmediği, kitabı TESEV’in değil beş kişinin yazdığı, ZGY’nin TESEV’in görüşlerini temsil etmediği, dolayısıyla liberal aydın yakıştırmasının da hatalı olduğu yer alıyordu.² Güney’in aradan geçen zamanda bu düzeltmeleri dikkate almadığı, aksine kitap hakkında yeni karalamalara giriştiği anlaşılıyor.

2 Cevabi mesajında ödevi hakkındaki değerlendirmem için teşekkür eden Güney, o zamana kadar kitabı bütünüyle okumaya fırsatı olmadığını da belirtmiş! K. Murat Güney’le e-posta yazışması, 24.7.2007.

Muğlak bir Kavram: Liberal Proje

Güney'in bu yazıdaki temel derdi, "Kürt sorununda çözüme dair liberal projenin açmazları" olduğunu vurgulamak. Ona göre yerinden edilme sorunu hakkındaki liberal öneriler sadece "kısmen hayata geçirilmiş idari bir proje değil aynı zamanda bir liberal ideal ve ütopya"dır. Bu haliyle, TESEV gibi düşünce kuruluşları tarafından ortaya konulan "liberal proje," Kürt sorununun çözümü yolunda başka alternatif projelerin tasavvur edilmesinin de önünü kapıyor (Güney, 2009: 82). Yazar bu argümanını ZGY üzerinden açıklamaya çalışırken, liberal aydınların (veya kitabı yazan bizlerin) yerinden edilmiş Kürtleri sorunlu bir grup olarak tanımladığı, daha önce "Kürt hareketinin aktif bileşenlerinin" bu konudaki çalışmalarında ortaya koydukları söylemi hiçe saydığı (a.g.y.: 82-85) gibi iddialarda bulunuyor. K. Murat Güney bununla birlikte, *zorunlu göç ve yerinden edilme* (devletin tercih ettiği *yerinden olma* yerine) terimlerinin kullanılması, yerinden edilenlerin Kürt olduğunun vurgulanması ve Kürtlerin etnik ve kültürel kimliğine vurgu yapılmasının (a.g.y.: 86-88) kitabın resmi söyleme muhalif olduğu izlenimi yarattığını söylüyor. Hatta öyle ki, Güney'e göre bu yüzden TESEV resmi ve gayri resmi biçimlerde "gerçekleri çarpıtmak" ve "vatan hainliği" yapmakla suçlanmış (a.g.y.: 88)! Güney niye böyle bir sanıya kapıldı bilemiyorum,³ ama hatırladığım kadarıyla bizi vatan hainliği yapmakla suçlayan olmadı.⁴

Güney'in "liberal proje" kavramı kapsamındaki önemli eleştirilerinden biri, Birleşmiş Milletler'in (BM) benimsediği ülke içinde yerinden edilme kavramının⁵ ZGY'de "Türkiye'ye uygulanması'na ilişkin. Yazara göre, kitap bu yüzden;

.... Türkiye'nin özel tarihsel ve siyasal koşulları içinde şekillenen zorunlu göçlerin Kürt sorununa dair karmaşık ve özgün siyasal, tarihsel ve toplumsal gerçeklerle olan ilişkisini ortaya koymakta, Kürt hareketinin sıradan hak taleplerinin ötesine geçen siyasal varlığı ve etkinliğini yeterince görüp analiz etmekte ve BM'nin as-

3 Eğer Güney, ZGY'nin tanıtıldığı basın toplantısını Kemal Kerinçsiz grubunun basmasını kastediyorsa, Kerinçsiz ve arkadaşlarının asıl amacı Kürt sorununu gündeme getirdiği için TESEV'e saldırmaktı.

4 Yukarıda söz ettiğim ödevinde Güney, dönemin Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın ZGY yüzünden TESEV'i vatan hainliğiyle suçladığını yazmıştı. Kendisine bu konuda yanıldığını, Büyükanıt'ın ZGY'yi değil, TESEV'in yayınladığı "Güvenlik Almancağı"ni hedef aldığını yazmıştım. K. Murat Güney'le e-posta yazışması, 24.7.2007. Anlaşılan yazısının bu yeni versiyonunda bu iddiayı korumuş, ama Büyükanıt'a referansı çıkartmış.

5 BM'nin "Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler"inde yer alan tanımlar ve ZGY'de bunların kullanımı için bkz. Kurban vd. (2006: 13-17).

la sorunsallaştıramadığı ulus-devlet sistemi ve neo-liberal kapitalist sermaye ilişkilerinin yarattığı eşitsizliklerin zorunlu göçe maruz kalanlar üzerindeki olumsuz etkilerini göstermekte eksik, yetersiz ve hatta inkarcı bir tutum sergiliyor] (Güney, 2009: 88).

Güney'in burada eleştirdiği liberal proje kavramı çok muğlak. Elizabeth Povinelli'nin Avustralya'da liberal çok kültürcülüğü eleştirdiği yazılarından kavramsal çerçeveyi Kürt sorunu bağlamında Türkiye için kullanıyor Güney. Ancak kendisinin de kabul edeceği gibi, liberal çok kültürcülük Türkiye'de başat bir ideoloji veya "proje" olmadığı için, bu kavramsal çerçeve havada kalıyor. Liberal projeyi bir "ideal veya ütopya" olarak tanımlaması da durumu kurtarmıyor. Çünkü Türkiye'de devletin çeşitli kesimlerinin taşıdığı siyasi konumlara baktığımızda liberalizm (ekonomik liberalizm haricinde) bütünüyle benimsenmiş bir ideoloji veya proje değil.

Tabii ki TESEV liberal bir düşünce kuruluşudur ve Güney'in yazısında söz ettiği Demokratikleşme Programı'nın (Güney, 2009: 85) ele aldığı konular TESEV'in liberal yaklaşımıyla uyumludur.⁶ Fakat burada, hangi kavramsal kıstaslara göre kimin liberal, kimin radikal olduğu anlaşılıyor. Örneğin, K. Murat Güney'in Kürt hareketini nasıl tanımladığı belli değil. Güney, yazısının bir yerinde Kürt hareketinin "aktif bileşenleri" diye "Göç-Der, İnsan Hakları Derneği (İHD), Demokratik Toplum Partisi (DTP) gibi STK'lar ve siyasi partiler"i sıralıyor (a.g.y.: 83). Bir toplumsal hareketi sadece sivil toplum örgütleri ve siyasi partiler üzerinden tanımlanmış olmasını bir yana bırakıyorum. Ancak Güney'in bu kuruluşları kavramsal olarak niye "radikal" (liberal olmayan ve solda yer alan anlamında) saydığını anlamıyorum. Yazar, hak savunuculuğu yapan Göç-Der ve İHD'nin veya DTP'nin toplum projelerinin ne olduğunu (dolayısıyla neden liberal sayılmayacaklarını ve radikal sayılmaları gerektiğini) açıklamıyor. Dolayısıyla TESEV ve ZGY yazarlarının neden liberal oldukları da anlaşılıyor. Sonuç olarak, Güney'in liberalizmden ve ona alternatif radikal toplum projelerinden ne anladığı yazı boyunca netleşmiyor.

Mütevazı bir Proje: "Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek

Yukarıda belirttiğim gibi, Güney ZGY'nin içeriği hakkında tahrifata, çarpıtmaya ve yanlış anlamaya dayalı eleştiriler getiriyor. Yazımın geri kala-

6 Bu arada Güney, "George Soros'un Open Society (Açık Toplum) kuruluşu tarafından da desteklediği iddia edilen ... TESEV" (Güney, 2009: 84) şeklinde bir ifade kullanıyor. Halbuki, kitabın iç kapağında, yayınlanması ve tanıtılmasındaki katkılarından dolayı Açık Toplum Enstitüsü'nün Türkiye birimine ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkür ediliyor. Dolayısıyla kitabın hangi kurum tarafından desteklediği bir sır değil!

nında bu eleştirilerin belli başlı olanlarına ZGY'nin bazı bölümlerini tartışarak cevap vereceğim.⁷ Özetle şunları söylemek istiyorum: ZGY yazarları olarak biz, zorunlu göçü vatandaşlık haklarının ihlali olarak ele aldık; bu haliyle Kürtleri sorunlu bir grup olarak resmetmeye çalışmadık, ama önemli sorun alanlarına işaret ettik; kitabı yazarken daha önce yapılan çalışmaları göz ardı etmedik; zorunlu göç ve Kürt sorununun çözümünde toplumsal mutabakat yaklaşımını kullandık; dolayısıyla devletin PKK üyelerini affetmesi veya Kürtlerden özür dilemesi gibi bir önerimiz de olamaz.

Liberal çok kültürcülük: “Zorunlu Göç” ile *Yüzleşmek*'in alt başlığı olan “Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası” ifadesinden anlaşılacağı gibi biz yazarlar, yerinden edilme meselesini haklar (yasal ve anayasal haklar, insan hakları, uluslararası hukuk) bağlamında tartıştık. Kürtlerin zorunlu göçünü yasal ve anayasal hakların ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde tanımlanan insan haklarının çok boyutlu ve sürekli ihlali olarak gördük. Bu ihlal süreci, güvenlik güçlerince köylerin boşaltılması veya çatışmalı ortamın yarattığı güvensizlik yüzünden insanların evlerini terk etmesiyle başlamış, göç ettikleri yerlerde sosyo-ekonomik, siyasi ve hukuki açıdan katmerlenerek devam etmişti. Kitabın temel fikri, ihlallerin sona ermesi ve hakların yeniden tesis edilmesi gerektiği idi.

Kitabın kavramsal arka planını, başka ülkelerde BM ve diğer uluslararası kuruluşların yürüttüğü uygulamalar ve bu konudaki tartışmalar, uyumsuzluk çözümü yaklaşımının çatışma sonrası toplumsal dönüşümlere bakışı ve insan hakları hukuku olarak sayabiliriz. Amacımız, akademik bir kitap yazmak değil, Türkiye’de devletin ve kamuoyunun o zamana kadar göz ardı ettiği önemli bir toplumsal sorunu ortaya koymak ve (sosyal) politika önerileri sunmaktır. TESEV’in bu konularda uğraşları olan beş kişiyi bir araştırma grubu kurmaya davet etmesiyle başlayan çalışmanın ilk aşamasının, ilgili literatürlerin taranması gibi mütevazı bir hedefi vardı. Çalışma daha sonra alan araştırmasına dönüştü ve nihayetinde Diyarbakır, Batman, İstanbul ve Hakkâri’de zorunlu göç mağdurları, kamu yetkilileri, belediye yetkilileri, STK’lar ve hukukçuları kapsayan saha çalışmaları yapabildik. Yukarıda belirttiğim amaç bağlamında düşünülürse, ortaya çıkan kitabın çok yararlı olduğunu düşünüyorum; bugün hala, Kürtlerin yerinden edilmesi konusunu bu kadar etraflı ele alan başka bir çalışma yok. Hükümetin konuya yaklaşımından 5233 sayılı “Tazminat

7 Yazımda, ZGY'nin Dilek Kurban, Ayşe Betül Çelik ve benim kaleme aldığımız bölümleri ile beş yazarın imzasını koyduğu Giriş ve Sonuç bölümlerine atıfta bulunacağım. Yazarlardan Turgay Ünalın, saha çalışmalarına katılamamıştı. Tıp ve psikiyatri disiplinleri sosyal bilimci olarak bana uzak olduğu için, A. Tamer Aker'in yazdığı bölümleri de değerlendirmeme katmıyorum.

Yasası'nın içeriği ve uygulamasındaki sorunlara, koruculuğun kaldırılması gereğinden köylere geri dönüşün önündeki engellere, yerinden edilmiş nüfusun kentlerde başa çıkmaya çalıştığı sorunlardan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ilgili kararlarına kadar, ZGY bir bütün olarak güncelliğini koruyor.

Zorunlu göçün nedenlerini görmezden gelmek: Kitap, yerinden edilmenin on yıllardır devam eden Kürt sorununun (nasıl tanımlarsak tanımlayalım) bir parçası olduğu ön kabulü üzerine kuruluydu. Dolayısıyla, zorunlu göçün yarattığı sorunların çözümünün önemli siyasi boyutları (çatışmaların sona ermesi, koruculuk sisteminin kaldırılması, PKK'nın silahsızlandırılması, toplumsal mutabakat ihtiyacı, vb.) olduğunu vurguladık. Fakat Kürt sorununun ne olduğunu, köylerin boşaltılması noktasına nasıl geldiğini tartışmadık. Hatta Güney'in söylediğinin aksine, “dönemin askeri yetkililerinin beyanlarını köy boşaltmalarının arkasında yatan gerçeklerin kanıtı olarak değerlendir” medik. Güney bunu neye dayanarak söylüyor ve nasıl ZGY'ye atfediyor bilemiyorum, ama benim bildiğim kadarıyla askeri yetkililer hiçbir zaman köyleri boşalttıklarını söylemediler, çünkü devletin politikası köy boşaltmalarındaki sorumluluğunu inkâr etmek üzerine kuruluydu (Ayata ve Yüksek, 2005).⁸

Kürtleri sorunlu bir grup olarak kurmak: Evet, kitabın bölüm başlıklarında görülebileceği gibi zorunlu göçü bir sorun olarak niteledik. Yoksulluk, işsizlik, okula gidememe, tarlasını ekememe, köyüne dönememe, yıkılan evini yaptırılmama, korucu tacizine maruz kalma gibi olgular, sorun değilse nedir, bilemiyorum. Bu yerinden edilmiş Kürtleri “sorunlu bir grup” olarak tasvir ettiğimiz anlamına gelmiyor ama. Çünkü biz, zorunlu göç etrafında oluşan birçok başka sorundan da söz ettik. Birkaç örnek verebilirim: Valiliklerin Tazminat Yasasını uygulama biçimleri, güvenlik güçlerinin bazı yerlerde köye dönüşlere izin vermemesi, TEKEK'in özelleştirilmesi sonucunda Batman'da tütün ekicilerinin karşı karşıya kaldığı durum, geçici köy korucularının işlediği binlerce suç, Milli Güvenlik Kurulu'nun Doğu ve Güneydoğu'dan göçü bir tehdit olarak algılaması, jandarmanın Diyarbakır'ın bir ilçesindeki köyleri devlet yanlısı ve karşıtı diye ayırması, bazı avukatların tazminat yasasına başvuran kişileri para kapısı olarak görmesi, Tazminat Yasasının uygulamaları için AİHM'ye gitme yolunun pratikte kapanmış olması, İstanbul'a göç edenlerin tekstil atölyelerindeki kötü çalışma koşulları, vb. Dolayısıyla ZGY, yerinden edilmeye bir sorun olarak yaklaşmakla birlikte, yerinden edi-

8 ZGY'yi okumamış olan Güney'in burada “hatları karıştırdığını” ve Ayata ve Yüksek'in (2005) dile getirdiği, köy boşaltmalarının 1990'ların başındaki askeri strateji değişikliğinin bir parçası olduğu şeklindeki ifadedden esinlendiğini tahmin ediyorum.

lenleri nesneleştirmiyordu; aksine, çok boyutlu ve çok aktörlü bir süreçten bahsediyorduk.

Aslında Güney'in yerinden edilen Kürtleri sorunlu bir grup olarak tanımlamak konusundaki iddiasında, fark etmeden "boş atıp dolu tuttuğu" bir nokta da var. Son yıllarda zorunlu göç hakkında o kadar çok anket çalışması yapıldı ki... Belediyelerin ve hak savunucusu sivil toplum kuruluşlarının ön ayak olduklarından hükümetin sipariş ettiklerine, Diyarbakır'da, Van'da veya İstanbul'da gerçekleştirilenlerden bütün Türkiye'deki Kürt nüfusu temsil iddiasında olanlara, bu anketlerin bulguları hep aynı sorunlara işaret ediyor: yerinden edilen Kürtler yoksuldu, işsizdir, sağlıksızdır, eğitim düzeyi düşüktür, çok çocukludur, travma sonrası stres bozukluğu yaygındır, vs. vs. Özellikle bölgedeki belediyelerin ve sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği anketler, sorunları belirlemek ve kamuoyunda farkındalık yaratmak gibi iyi niyetlerle yapılıyor. Ancak verilen cevapları (yüzdelerin belirtildiği) frekans tablolarına indirgeyen anket bulguları, sorunların arkasındaki iktidar ilişkileri, toplumsal süreçler ve bu meselelerin nasıl çözülebileceği konusunda yol göstermekte zayıf kalıyor. Böyle anketler belediyeler tarafından yapıldığında, bir yönetim aracı haline de gelebiliyor. Cevap veren kişilerin hane yapısı, siyasi eğilimleri, vb. hakkında toplanan veriler, sosyal yardımların dağıtılmasının planlanmasında kullanılabilir mesela...⁹

Kürt hareketinin zorunlu göç hakkındaki çalışmalarını hiçe

saymak: Güney, ZGY'nin kendinden önce İHD, Göç-Der ve DTP'nin zorunlu göç konusundaki çalışmalarını ve beyanlarını hiçe saydığını ve uluslararası kurumlarla ve fonlarla bağlantıları olan TESEV'in bu kitapta ifadesini bulan kendi görüşlerini kamuoyunda daha iyi temsil edebildiğini de iddia ediyor (Güney, 2009: 83). Kısacası TESEV, bu kitap sayesinde Kürt hareketinden rol çalmıştır! K. Murat Güney'in kitabı okumadığı bir kez daha belli oluyor. Çünkü "Teşekkür" yazısından başlayarak, Göç-Der, İHD, TMMOB gibi kuruluşların 1990'larda zorunlu göç konusunda yaptıkları anket çalışmalarının ve kamuoyu açıklamalarının ne kadar önemli olduğunu vurguladık. Ben kitaptaki bir yazımı bu araştırmalara ayırdım (Yükseker, 2006a). Ancak Güney'in dediğinin aksine, söz konusu kuruluşlar zorunlu göçün "her şeyden önce Kürtlerin varlığını ve etnik ve siyasi kimliğini mütemadiyen inkâr eden, Kürt dili ve kültürü üzerindeki yasakları sürdüren, şiddeti ve sansürü bir strateji olarak benimseyen Türk devletinin çarpık bakış açısından kaynaklanan siyasal bir sorun" (Güney, 2009: 83) olduğunu söylemiyorlardı. Örneğin Güney'in

9 Bu savı, sadece Kürt bölgesi için değil, Türkiye'de son yıllarda oluşan "sosyal belediyecilik" teamülü hakkındaki gözlemlerim çerçevesinde dile getiriyorum.

de atıfta bulunduğu Göç-Der araştırması (Barut, 2001) yerinden edililerin sorunlarını tespit eden bir anket çalışmasıydı. İHD'nin bir raporunda, köy boşaltmalarının askeri strateji olarak kullanıldığı, koruculuk dayatmasını kabul etmeyen köylerin boşaltıldığı belirtiliyor, sorunun Kürtleri etkilediği vurgulanıyordu (bkz. Yüksek, 2006a: 121, 127-129). DTP ve selefi siyasi partilere gelince, açıkçası ben Kürt partilerinin yerinden edilme konusunda üretmiş oldukları somut bir politikadan haberdar değilim. ZGY'nin yayınlanmasından bu yana oluşan şahsi gözlemim, DTP ve selefi DEHAP'ın zorunlu göç mağdurlarını oy tabanı olarak görmeleleri ve 5233 sayılı yasanın uygulamasında tazminat miktarlarının düşük olduğundan yakınmaları dışında bir faaliyetleri olmadığı şeklinde.

Aslında bir yandan Güney haksız da değil. Sosyal ve insan sermayesi kaynakları güçlü olan TESEV'in sesi, ulusal ve uluslararası kamuoyunda Göç-Der veya İHD'ye kıyasla çok daha fazla duyuluyor ve dolayısıyla başka STK'ların sesini bastırma olasılığı var.¹⁰ Nitekim Güney de TESEV'in bu gücünün etki alanında kalmış olacak ki, yazı boyunca ZGY'den "TESEV çalışması" diye söz ediyor! Fakat bu, "*Zorunlu Göç*" ile *Yüzleşmek* kitabının "TESEV görüşü" diye soyut bir şeyi temsil ettiği anlamına hiç gelmiyor. Çünkü alan araştırmalarının yer aldığı makalelerde dile getirilen gözlemler ve düşünceler, Diyarbakır, Batman ve Hakkâri'de Göç-Der, İHD, barolar, belediyeler, diğer STK'ların temsilcileri ve kamu yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerin ışığında oluşmuştu. Diğer bir deyişle, Güney'in iddiasının aksine biz TESEV'in liberal projesine hizmet eden bir "gerçek"¹¹ kurmuyorduk o makalelerde (2009: 92), topladığımız verileri kullanıyorduk.

Yerinden edilmiş kadınların ve çocukların göçten nasıl etkilendiğini göz ardı etmek: K. Murat Güney ise yazısında bir hayal dünyası kurmuş. Örneğin yazara göre "TESEV'in liberal akademisyenleri" olarak biz, zorunlu göçün kadınları, çocukları ve gençleri nasıl etkilediğini, Diyarbakır il merkezine göç eden birisiyle İstanbul'a göç eden birisinin sorunları arasında fark olduğunu, zorunlu göçün yarattığı yoksulluğu, kentlerdeki zor çalışma koşullarını, verilen tazminatların yaşam koşullarının

10- Bu olasılığa, Ayata ve Yüksek (2007) dikkat çekmişti.

11- Güney'in çok tuhaf bir iddiası da, ZGY'de "halkın gerçek hikayelerini" anlatmak kisvesiyle, elde edilen bulguların "TESEV ve benzeri görüşteki liberal entelektüellerin zihinlerinde tasarladıkları geçmişteki suçlarından arınmış, yeni, saf ve temiz, liberal, çoğulcu, kozmopolit bir Türkiyelilik kimliğine dair fanteziyi desteklemeye hizmet edecek şekilde sunulduğu" yolundadır (Güney, 2009: 91). Dilek Kurban'ın Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün zorunlu göç hakkındaki anket çalışmasını değerlendirdiği bir gazete yazısından (Kurban, 2006a) Güney'in yaptığı ve *tamamen* yanlış anladığı bir alıntıya dayanan bu iddiaya hiç değinmiyorum. İlginçtir, e-posta yazışmamızda Kurban'ın sözlerini yanlış anladığını da söylemiştim Güney'e.

zorluğu karşısında anlamsız olduğunu, vb. ele almamışız (Güney, 2009: 82-83, 99)! Ne tuhaf! Biz kitapta tam da bunları söylüyorduk! Ben Diyarbakır ve İstanbul'daki saha çalışmalarına dayanan iki bölümde, özellikle yoksulluk, işsizlik, İstanbul'da kayıt dışı sektördeki çalışma koşulları, çocuk emeği kullanımı gibi konuların üzerinde durdum.¹² Kent yaşamında karşılaşılan sorunlar ve geri dönüş konusundaki tutumlar açısından kadınların, yaşlıların ve gençlerin ayrıştığından bahsettim (Yükseker, 2006b ve 2006c). Betül Çelik, Batman'la ilgili yazısında benzer şekilde yerinden edilenlerin kentte, dönenlerin ise köyde karşı karşıya olduğu sorunları tartışıyordu (Çelik, 2006b). Dilek Kurban Batman ve Hakkâri ve ben de Diyarbakır'la ilgili yazılarımızda (Kurban, 2006b, 2006c; Yüksek, 2006b), tazminat yasasının uygulanmasını çok ayrıntılı şekilde tartıştık ve eleştirdik. Güney'in iddia ettiği gibi, "... bir tazminat yasası aracılığıyla geçmiş defterleri kapatmanın mümkün olduğu sanrısını yarat[mak]" (Güney, 2009: 94) şöyle dursun, yasanın içeriği ve uygulama biçimiyle hem yetersiz olduğunu, hem de yeni haksızlıklar ve eşitsizlikler yarattığını anlattık.

Öte yandan, kitapta önemli bazı eksikler olduğunu kabul ediyorum. Örneğin, kadınların sorunlarından kitabın çeşitli yerlerinde söz etmekle birlikte, *ZGY*'de toplumsal cinsiyet kavramını analitik bir çerçevede olarak kullanmadık. Türkiye'nin batısına göç eden ailelerin karşılaştığı önyargı ve ayrımcılığa kapsamlı olarak değindiğimiz söylenemez.¹³ Kitapta eğitimden uzak kalma gibi sorunları tartışmamıza rağmen, Kürtçenin anadil olarak kullanılması ve eğitimi konusuna hemen hiç değinmedik. Geriye baktığımızda, *ZGY*'nin en önemli eksiklerinden birisinin anadil konusu olduğunu görüyorum.

"Neden bu konular üzerine daha çok eğilmedik?" diye düşündüğümde, bizim uzmanlıklarımız, çalışmanın yöntemi ve o dönemdeki güncel konuların bizi belirli araştırma sorularına sıkıştırdığını da fark ediyorum. Örneğin toplumsal cinsiyet çalışmaları, kitabın üç ana yazarı olan Kurban, Çelik ve benim yetkin olduğumuz bir alan değildi. Ama daha önemlisi, araştırmayı tasarlamaya başladığımız noktadan itibaren zorunlu göçü; geri dönüş, kentsel sorunlar, hükümetin yaklaşımı (Tazminat Yasası, vb.) gibi kategoriler üzerinden düşünmüştük. O yüzden soru kâğıtlarımızı o şekilde hazırladık ve saha çalışmasında da o konulara odaklandık. Yerin-

12- Daha yakın zamanda yayınlanan bir makalede, zorunlu göçün yol açtığı ekonomik süreçleri mülksüzleşme olarak nitelendirdim ve mülksüzleşmenin Türkiye'de neoliberal dönüşümle eklemlendiğini vurguladım (Yükseker, 2009).

13- Ben İstanbul bağlamında Kürtlere karşı konut ve iş piyasasında ve eğitim kurumlarında ayrımcılığın var olduğunu, ancak bu konuda daha derinlikli çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamıştım (Yükseker, 2006c).

den edilmiş kişilerle yaptığımız görüşmelerde ifade edilen ve orijinal araştırma sorularının dışına taşan pek çok unsur vardı; fakat bu konularda sistematik bilgi toplamadığımız için kitapta ancak “gözlem” düzeyinde ele alabildik. Ayrıca, ayrımcılık konusunda “bilimsel” bir şeyler söyleyebilmek için daha farklı yöntemlerle ve sistematik olarak araştırma yapmak gerekiyordu (ayrımcılık yapanlara da soru sormak gerekiyordu; çünkü bir edim olan ayrımcılığı ayrımcılık algısından da, bir tutum olan önyargıdan da ayırmak gerekiyordu). Bir üçüncü husus, o dönemki güncel tartışmaların kitabı bir ölçüde şekillendirmiş olduğu gerçeği. Alan çalışmasında yer alan diğer arkadaşlarım bana katılır mı bilemiyorum, ama örneğin anadil eğitimi, hak savunucuları tarafından *zorunlu göç sorununun çözümü kapsamında* dillendirilen bir talep değildi. Çatışmaların durulmuş olduğu 1999-2004 aralığının hemen ardından 2005'te yaptığım(ız) görüşmelerde, koruculuk, TSK'nın operasyonlarını durdurması, geri dönüşün önündeki engellerin kaldırılması, vb. konular ön plandaydı. Ayrımcılık ve önyargı meselesi de, 2004 sonrasında Türkiye'nin güneyi ve batısında yaşanan olaylar sonucunda henüz yeni gündeme gelmeye başlamıştı.

Bunların dışında, *ZGY*'de bazı biçimsel sorunlar da var ki bunlar kitabın okunmasını biraz güçleştiriyor. Örneğin, literatür taramalarının alan araştırmalarından ayrı bölümler olarak yer alması, saha çalışmalarının tartışıldığı makaleleri sanki kavramsal çerçeveden yoksunmuş gibi gösteriyor. Kitabın Giriş ve Sonuç bölümlerinin beş yazarlı olması, redaksiyon sırasında dil tutarlığı ve görüş birliği gibi kaygılarımız olmasından dolayı zaman zaman muğlak ifadeler içeriyor. Sonda yer alan “Çözüm Önerileri,” hızlı bir şekilde kitaba göz gezdirip haber yazacak olan basın mensuplarını düşünerek kaleme alınmıştı biraz. Ama akademisyenler de kitabı okumayıp sadece bu bölümü okuyunca, *ZGY*'nin genel bakış açısına aykırı yorumlar yapabiliyorlar (Bkz. Güney, 2009). Yine Sonuç bölümünde, “Ruhsal ve Toplumsal Rehabilitasyon” konusunun tek başlık altında ele alınması, temel aldıkları disiplinler ve kavramlar açısından çok farklı olan “ruh sağlığı” ve “toplumsal rehabilitasyon” meselelerini gereksiz yere birbirine karıştırıyor.

Devletin PKK üyelerini affetmesi ve Kürtlerden geçmiş hataları için özür dilemesi:¹⁴ Kuşkusuz, K. Murat Güney'in yazısının hem etik, hem de argüman açısından en sallantıda olan yönlerinden birisi, kitapta çatışmalı dönemin ardından toplumsal mutabakatın nasıl tesis edileceğine ilişkin gözlemlerimize yönelik saldırısı. 27 sayfalık bir metni olan yazısında Güney, *ZGY*'den yaptığı toplam iki alıntıdan birini, devletin PKK üyelerini affetmesini önerdiğimiz iddiasını desteklemek için, diğerini ise,

14- Yazının bu bölümüne katkıda bulunan Ayşe Betül Çelik'e teşekkür ederim.

devletin geçmiş hataları için özür dilemesini önerdiğimizizi iddia etmek için kullanıyor. Sırasıyla ele alalım:

TESEV'in çalışmasını hazırlayanların dağa çıkmış ancak 'suç işlememiş' PKK'lilerin 'affedilerek topluma kazandırılması' gerekliliğine dair beyanları herhalde [Kürtlük kategorisinin giderilmesi gereken bir 'mağduriyet' üzerinden üretilmesi anlayışının] en çarpıcı tezahürüdür (TESEV, 2006: 277). Burada, dağa çıkan Kürtler suçun tanımını yapan Türk devletinin insafına ve affına muhtaç olarak resmedilmiştir, tıpkı zorunlu göçten 'mağdur' olan Kürtlerin onları göçe zorlayan devletin göstereceği şefkat uyarınca ödeyeceği tazminata muhtaç pasif aktörler olarak tahayyül edilmesi gibi (Güney, 2009: 89).¹⁵

Yukarıda alıntıladığım paragraf, *ZGY*'de toplumsal mutabakat hakkında söylediklerimizin tahrif edilmesi ve bu tahrif üzerinden kitaba saldırılmasından başka bir şey değildir. Bir kere, *ZGY*'nin ve *GMA*'nın hiçbir yerinde PKK üyelerinin "affedilmesinden" söz etmiyoruz.¹⁶ Bu tesadüfi bir şey de değil; "af" kelimesini özellikle kullanmadık. Çünkü o dönemde "koşulsuz genel af" Kürt siyasetinin içinden gelen bir talepti ve bizim kitapta ve raporda benimsediğimiz toplumsal mutabakat anlayışına ters düşüyordu. Kitabın "Yerinden Edilme Sorununun Çözümüne Doğru: Toplumsal Mutabakat ve Rehabilitasyon" başlıklı Sonuç bölümünden alınan aşağıdaki paragraf okunursa, bizim toplumsal mutabakat sözüyle neyi kastettiğimiz anlaşılabilir. Bu şekilde Güney'in bizim sözlerimizi hem tahrif ettiği, hem de aslında konuyu anlamadığı kolayca görülebilir.

Toplumsal mutabakatın sağlanması, kuşkusuz uzun ve zorlu bir süreç olacaktır.... Atılabilecek adımların başlıcaları, OHAL döneminde bölgede yaşanan köy boşaltmalarının anayasal hakların ihlali niteliğinde olduğunun hükümet tarafından açıkça kabul edilmesi; yerinden edilme sürecinde meydana gelen ve devletin sorumlu olduğu insan hakları ihlallerinin yine hükümet tarafından kamuoyu önünde kabullenilmesi; aynı dönemde güvenlik güçleri ve korucuların işlediği hak ihlallerinin ortaya çıkarılması ve hukuken mümkün ise failerin yargı önüne getirilmesi; bölgede çatışmalı dönemde oluşan toplumsal husumetlerin giderilme-

15- Güney yazı boyunca *ZGY*'ye TESEV (2006) diye referans veriyor, ama yaptığı iki alıntıda kullandığı sayfa numaraları kitabın 2008'deki ikinci baskısına ait. Buna göre, 277. sayfadan yaptığı alıntı, birinci baskıda 273. sayfaya tekabül ediyor. Bu yazı boyunca ben birinci baskıdaki sayfa numaralarını kullanıyorum.

16- Güney'in iktibas ettiği yerde, "affedilerek topluma kazandırılma" değil, "topluma kazandırılma" ibaresi var (Kurban vd., 2006: 273).

si için kamu kurumları ile insan hakları ve yerinden edilmiş kişiler hakkında faaliyet yürüten STK'ların işbirliği yapmaları; örgüt üyeleri silahsızlandırıldıktan sonra bunların arasında suç işlememiş olanların topluma kazandırılmalarının önünün açılması için yasal bir düzenlemenin uygulanabilirliğinin incelenmesi ve korucuların da silahsızlandırıldıktan sonra güvenlik ve eğitim haricindeki sektörlerde yeniden istihdamı için projeler üretilmesi şeklinde sıralanabilir.

Son olarak, STK'ların da toplumsal mutabakat sürecine eklenmesi gerektiğinin altını çizmeliyiz. STK'lar, sorun alanlarının tanımlanmasında, yerel yönetimler ve devlet kurumları ile işbirliği kurmada ve yerinden edilen kişileri temsil etme konusunda önemli roller oynayabilirler (Kurban vd., 2006: 272-3).

Güvensizlik Mirasının Aşılması raporunun "Toplumsal Mutabakat" başlıklı son bölümünde de benzer görüşler dile getirdik. Burada ek olarak, "başka ülkelerdeki hakikat ve toplumsal mutabakat komisyonları örnekleri de dikkate alınarak, sivil toplumla hükümet arasında diyalog başlatılmalıdır" ifadesini kullandık (Kurban, Çelik ve Yüksekler, 2006: 43-44).

"Zorunlu Göç" ile *Yüzleşmek*'in Sonuç bölümüne ve Çözüm Önerileri'ne yansıyan bu toplumsal mutabakat anlayışını, Çelik kitaptaki bir makalesinde (2006a) tartışmıştı. Uyuşmazlık çözümü yaklaşımına göre, çatışmalı dönem sonrasında yerinden edilenlerin geri dönüşü mutabakatla üretilmiş bir süreç olmalıdır. Mutabakat (*reconciliation*) ancak tüm tarafların bir araya gelip sorunların kaynağını ve çözüm yollarını müzakere etmesiyle olur (a.g.y.: 45). Zorlu bir süreç olan mutabakatın, gerçeklerin açıklanması, onarıcı adalet, tazminat, af dileme/affetme ve güvenlik gibi farklı boyutları vardır (a.g.y.: 44). Bu süreçte adaletin tesisine yönelik olarak yasal düzenlemeler yapılması ve hakikat ve mutabakat komisyonları kurulması gibi adımlar gerekebilir (a.g.y.: 46). Güney Afrika ve bazı Güney Amerika ülkelerindeki hakikat komisyonları örneklerine baktığımızda, bu komisyonların çatışmalı veya ihtilafli dönemler hakkındaki gerçeklerin ortaya çıkması; hak ihlal eden/suç işleyen bireylerin yargılanması ile suçluların mağdurlardan af dilemesi ve kurbanların/mağdurların onları affetme seçeneğini değerlendirmesi için gereken kamusal ortamların sağlanması gibi unsurları içerebildiğini görüyoruz. Burada "af," yüce bir kurumun bireyleri affetmesi anlamına gelmemektedir; suçlular ile kurbanlar/kurban yakınları arasındaki bireysel bir süreçtir. Önemli olan, geçmişte işlenen insan hakları ihlallerinin tanınması (*recognition*) ve kabulüdür (*acknowledgement*). Aslında farklı ülke örneklerine bakıldığında, geçmişte işlenen suçların tanınmasının toplumdaki topluma de-

ğışık biçimler aldığı, yerel düzeyde, yerelden ulusala veya tersine ulusal düzeyden yerele doğru gidebildiği görülür.¹⁷

Yukarıda kitaptan özetlediğim ve alıntıladığım kısımları topluca değerlendiresek, bizim devletin PKK üyelerini veya başka birilerini “affetmesi” gibi bir perspektifimizin olmadığı, tam aksine mutabakatın “toplumsal” bir süreç olduğunu ve bütün tarafları kapsaması gerektiğini vurguladığımız görülüyor. Bunun yanı sıra, adaletin tesisi için insan hakları ihlalleri ve anayasa/yasa ihlallerinin ortaya çıkarılması ve sorumluların yargılanması gerektiğini söyledik. Bu da, hem korucuları, hem güvenlik görevlilerini hem de PKK üyelerini kapsayan bir öneriydi. Bu bağlamda – her ne kadar kullandığımız ifade çok muğlak olsa da – “suç işlememiş örgüt üyeleri” derken cami kapısından ayakkabı çalan kişileri kastetmediğimiz, insan hakları ihlallerinden söz ettiğimiz aşıkardır.

Güney’in biz “liberal aydınlara” bu konudaki saldırısı burada bitmiyor. Aynı konuya daha ileriki sayfalarda geri dönen K. Murat Güney, “devletin insan hakları ihlallerini kamuoyu önünde kabullenmesi” (ZGY: 272; Güney, 2009: 93)¹⁸ şeklindeki çağrımızı yukarıda anlatmaya çalıştığım kavramsal bağlamından kopartıp, muazzam bir gözlem yapıyor:

Şüphesiz burada geçmişte işlenen suçların ve yapılan yanlışların sorumluluğunun üstlenilmesi ve özrün dilenmesine yüklenen siyasi bir misyon var: Geçmişte yaşanan zulüm ve acıların ağır yükünden ve sorumluluğundan kurtulmak ve içinde yaşadığımız şu anı, şimdiki zamanı ve ulusu bir bütün olarak aklamak.

....

Muhtemelen liberal aydınlarımızın da esin kaynağı olan ve daha önce benzerleri Amerikalıların Kızılderililer ve Siyahlardan veya Avustralyalıların Aborjinlerden özür dilemesi örneklerinde görülen temiz bir gelecek için geçmiş mezalimlerden dolayı ayıbını kabul etme politikası kuşkusuz geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişkiye dair ideolojik bir anlayışa dayanıyor... (Güney, 2009: 93).

17- Dikkat edilirse, biz ZGY’de veya GMA’da hakikat komisyonu kurulmasını açıkça önermedik. Benim görüşüme göre, bu komisyonların yapısı ve uygulamaları da yeni adaletsizliklere yol açabiliyor. En iyi örneklerden sayılan Güney Afrika’da bile, hakikat ve uzlaşma komisyonları, geçmişteki adaletsizlikleri kategorileştirmek, suçları kurumsal değil de bireysel olarak ele almak, siyasi şiddeti dahil edip, yapısal şiddeti göz ardı etmek gibi gerekçelerle sosyal bilimciler tarafından eleştirildi. Örneğin bkz. Buur (2001) ve Schepers-Hughes (2004).

18- Güney burada kitabın 2. baskısının 282. sayfasına atıfta bulunuyor.

Tekrar edeyim: Biz devletin kimseyi affetmesini önermediğimiz gibi, kimseden özür dilemesini de önermedik. Çünkü yukarıda anlatmaya çalıştığım gibi toplumsal mutabakat için bütün tarafların yüz yüze gelip konuşmaya başlaması gerekiyor, kurumsal özürler ve aflar değil... Uyuşmazlık çözümü yaklaşımının ve toplumsal mutabakat kavramının “radikal” perspektifler olmadığı ve hatta bazı ülkelerdeki uygulamalarda ciddi sorunlar yaşandığı yadsınamaz (bkz. Çelik, 2006a). Öte yandan, teorik temelleri açısından radikal olmayan toplumsal mutabakat anlayışının aslında, çatışmalı dönemleri bitirmek isteyen ülkelerde ne kadar “olmazsa olmaz” olduğunu bugün Türkiye’de yaşayarak görüyoruz. AKP hükümetinin “Demokratik Açılım” adını verdiği girişimin adeta toplumu yok sayarak yol alma iddiasında olduğu şu günlerde, sanırım “toplumsal mutabakat” kavramını düşünmekte yarar var. Güney’in savına dönersek, yazarın Columbia Üniversitesi’ndeki pek beğendiği öğretmenlerinin ABD ve Avustralya gibi örnekler üzerinden yaptıkları çok kültürcü liberalizm eleştirisinin “Türkiye uygulaması” birkaç beden bol geliyor. Ama Güney için ne gam... Kendisi yöntem olarak komplex teoriciğini benimsediği için, elindeki verilerin kullanmak istediği kavramlara uymaması sorun yaratmıyor; o, verileri (ZGY’den yaptığı alıntılarda tahrifat ve bağlamından koparma yoluyla) “kalıbına uyduruyor.”

Öte yandan, kitabın sonuç kısmını yeniden okuduğumda toplumsal mutabakat temasının tartışıldığı bölümde ciddi muğlaklıklar olduğunu da gördüm. Nitekim bu muğlaklıklar yüzünden Güney kitaba bir taarruz daha yöneltebilmişti. Yukarıda “suç işlememiş örgüt üyesi” ifadesinin muğlak olduğunu, ama kitabın toplumsal mutabakat yaklaşımı bütünlüklü olarak ele alınırsa insan hakları ihlallerinden söz ettiğimiz anlaşılabileceğini belirtmiştim. Güney ise, bizim söylediğimiz “suç işlememiş” lafı ile bize kendi yakıştırdığı “af” lafını anahtar olarak alıp, serbest formatta bir doğaçlamaya girişmiş. Dinleyelim:

[D]evletin PKK’yi suçlarken kullandığı yasal zeminin TESEV’in zorunlu göç çalışmasında sorgulanmak bir yana aynen kabul edildiği görülmektedir. Yani TESEV’e göre de PKK ‘yasadışı’ bir örgüttür; bu durumda PKK’ye yardım ettikleri için zorunlu göçe maruz kalanlar da ‘suçlularla işbirliği yapanlar’ olarak ortaya çıkmaktadır. Peki bu durumda TESEV’in konuya yaklaşımının zorunlu göçü Kürt köylülerinin suçlu ve işbirlikçi oldukları gerekçesine dayandıran devletten ne farkları kalmaktadır? İlginçtir ki, zorunlu göçten dolayı zarar görenlere destek olmak amacıyla yola çıktığını iddia eden TESEV, köyleri boşaltılan Kürtlerin suçlu ve işbirlikçi olmakla suçlanmasını yayımladığı çalışma boyunca sorgulamadan bırakmıştır (Güney, 2009: 97).

Güney 13 sayfalık Sonuç bölümü dışında kitabı okumamış olduğu için, bu gazeli hariçten okuduğunu fark etmiyor. İnsaf! Kitabın neresinde yerinden edilenlerin “suçlu ve işbirlikçi” oldukları ifadesi var? Kitapta böyle bir şeyin iması bile olamazdı, çünkü bir an için bile böyle düşünmedik; tam aksine vatandaşlık haklarının ihlal edildiğini ve bu hakları korumanın ve tamir etmenin devletin yükümlülüğünde olduğunu vurgulamaya çalıştık. Burada vatandaşlık hakları teriminin altını çizmeliyim, çünkü biz Güney’in iddia ettiği gibi “mağduriyetten” ileri gelen haklardan söz etmiyorduk (Güney, 2009: 98).

ZGY’de toplumsal mutabakat bahsindeki bir diğer muğlaklık, “topluma kazandırma” ifadesinde karşımıza çıkıyor. Kitabın Sonuç bölümünde ve Çözüm Önerileri’nde bu sözü, PKK üyelerinin ve korucuların “topluma kazandırılması” şeklinde kullanmıştık. Burada kastedilen, uyuşmazlık çözümü literatüründe önerilen “çatışmaya katılan tarafların rehabilitasyonu” (*rehabilitation of ex-combatants*) şeklinde geçen olgudur (Çelik, 2006a: 47). Kitabı şimdi okuduğumda, bu ifadeyi “topluma kazandırma” olarak çevirerek büyük hata yaptığımızı düşünüyorum. Çünkü topluma kazandırma sözü, ister istemez “siyasi ve ideolojik amaçla suç işlemek için kurulmuş terör örgütleri mensuplarının topluma yeniden kazandırılması” amacını taşıyan, 4959 sayılı ve 2003 tarihli Topluma Kazandırma Kanununu çağrıştırıyor. ZGY’de ilgili bölümler dikkatle okunacak olursa biz bu kanundan hiç söz etmiyoruz. Ancak kanundan hiç söz etmememiz de bir eksiklik, çünkü bu kanunun toplumsal mutabakat anlayışına ters olduğunu vurgulamalıydık. Kanun, örgüt üyelerinin “teslim olması” ve/veya terör suçu işlemiş olsalar bile örgüt hakkında bilgi vermeleri koşuluyla cezalandırılmamaları yoluyla “topluma kazandırılmalarını” öngörüyor (Madde 4).¹⁹ Türk Ceza Kanununun 221. maddesinde düzenlenen “etkinlik pişmanlık” da benzer şekilde “suç işlemek amacıyla örgüt kuran, yöneten veya örgüte üye olan kişilerin” gönüllü olarak teslim olması ve örgüt hakkında bilgi vermesi karşılığında cezalandırılmamasını öngörüyor.²⁰ İki yasa da, *devletin* suç örgütü mensubu kişileri “affetmesinin” koşullarını düzenliyor. Yukarıdaki tartışmadan anlaşılacağı gibi, böyle bir düzenleme kitapta kullanılan toplumsal mutabakat anlayışına ters düşüyor. Kitaptaki vurgumuz, çatışmalı dönemin geride bırakılması için, birçok başka şeyin yanı sıra, korucular ve PKK üyeleri dahil bütün silahlı tarafların silahlarını bırakmaları ve toplumsal hayatın silahlı çatışma dışındaki unsurlarına yeniden katılımının sağlanmasının yollarının açılması gerektiği idi. Güney’in iddiasının aksine biz, “toplumsal uzlaşının sağlanmasının devletin geçmişteki yanlışlarını kabul edip sorumluluk

19- Bkz. Topluma Kazandırma Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1291.html>.

20- Bkz. Türk Ceza Kanunu, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>.

üstlenmesi kadar PKK üyelerinin koşulsuz bir biçimde silah bırakıp teslim olmasına bağlı olduğunu” (Güney, 2009: 95) söylemedik.

Ama tabii “topluma kazandırma” tabiriyle bizi yakaladığını düşünen Güney, kitabın Sonuç bölümünde bu ifadenin yarattığı muğlaklığı sonuna kadar kullanmış. Bu terimin “tahakkümcü boyutlarına” dikkat çeken yazar, Kürtlerin toplumun dışında olmadıklarını, “bir kısmı yoksul, bir kısmı işsiz, bir kısmı gerilla, bir kısmı zorunlu göçle gelinen şehirlerde vasıfsız işçi olarak ... varlıklarını ve mücadelelerini zaten sürdür[düklerini]” vurgulamış (Güney, 2009: 95-96). Günaydın! Bu mücadeleler (gerillalarınki haricinde) zaten kitabın konusunu oluşturuyordu. Örneğin, İstanbul ve Diyarbakır’daki alan araştırmalarının bulgularını tartıştığım makalede ben, yerinden edilmiş kişilerin ve ailelerin başka vatandaşların yararlandığı sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik etkinliklerden ve haklardan yararlanamadıkları için “sosyal dışlanma” yaşadıklarını anlatıyordum. Sosyolojide ve sosyal politika yazınında sıkça kullanılan sosyal dışlanma kavramı, bir grubun toplumun dışında olduğunu değil, başkalarının yararlandığı şeylerden yararlanmadığını ifade etmek için kullanılıyor.

“Maruz” Kürtler: K. Murat Güney’in Kendi Hikayesi

Güney, yazısının ta başında yerinden edilmiş kişileri ifade etmek için “zorunlu göçe maruz kalan” tabirini kullanacağını ilan ediyor. Ona göre, bizim ZGY’de kullandığımız terimlerden biri olan “zorunlu göç mağduru” ifadesi, sorunu mağduriyet olarak tanımlıyor ve yerinden edilmiş Kürtlerin sorunlu ve mağdur bir grup olarak kurulmasına hizmet ediyormuş. Maruz kelimesi ise, “siyasi tercihleri dolayısıyla” zorunlu göçe maruz olma halini anlatıyormuş (Güney, 2009: 79).²¹ Kendisine, yeni terimler geliştirmek yerine kullandığı kavramları açıkça ve kapsayıcı şekilde tanımlamasını öneriyorum. Çünkü terim türetmenin sonu yok. Mesela “zorunlu göç” tabiri de, göç edenlerin “zorla” göç ettirildiklerini ifade etmiyor (Ayata ve Yüksekler, 2007). Maruz olmak veya maruz kalmak teriminin de, gramatik yapısı ve anlamı açısından eyleyici bir özneye işaret etmediği, mağdur olmak kadar edilgen olduğu söylenebilir.

Nitekim Güney’in maruz kelimesini kullanması yerinden edilen Kürtleri sihirli bir değnekle eyleyici yapmıyor. Aynı şekilde, yazarın genel yaklaşımı da eyleyici öznelerden söz etmeye olanak tanımıyor. Yazısının son bölümünü zorunlu göçe “maruz kalmış” üç kadının “hikayelerine” ayıran

21- K. Murat Güney’in bilgisizliği burada da belli oluyor, çünkü 1990’lardaki zorunlu göç “siyasi tercihler” gerekçesiyle sınırlandırılmaz. Gıda ambargosu, yayla yasağı, çatışma içinde kalma ve genelde çatışmanın yarattığı ekonomik çöküntü nedeniyle, köyleri boşaltılmamasına rağmen on binlerce kişi göç etmek zorunda kalmıştı (Bkz. Kurban vd., 2006: 69-70).

Güney, güya onların deneyimlerinden yola çıkarak ZGY'yi bir kez daha eleştiriyor. Veysel Eşsiz ve Derya Demirler'in derlediği zorunlu göç tanıklıklarını kullanan Güney, Sabiha, Asiye ve Ayten adlı üç kadının yaşadıklarını, onların ağzından değil, büyük oranda kendi sözleriyle özetliyor. Herhalde seçici bir şekilde özetlediği bu hikayeler, ne tesadüf, kendisinin yazının başından beri tekrarladığı savlar olan ZGY'nin af önerdiği, Kürtçe dili üzerindeki yasakları ele almadığı ve Kürtlerin sömürüldüğünü göz ardı ettiği şeklindeki iddialarını destekliyor!

Uzun yazısı boyunca Kürtlerin nesneleştirilmesinin tehlikelerinden dem vuran Güney'in, kendisinin birinci elden araştırma yapmadığı bir konuda başkalarının derledikleri tanıklıklar üzerinden "hikayeler" aktarması ve bu hikayelerin onun argümanlarını "kanıtlamasını" nasıl yorumlamalıyız? Bana kalırsa Güney kendisi "hikaye yazıyor."

Bir Musibet ve Nasihatler

Yazımı bitirirken, K. Murat Güney, onun yazısını basan *Toplum ve Kuram* Yayın Kurulu ve derginin okuyucuları ile sosyal bilim araştırmaları hakkındaki birkaç görüşümü paylaşmak istiyorum. Tabii ki "bir derdi olan" araştırmalar yapmak çok iyi ve güzel bir şey. "Bir derdi olan," "söyleyecek bir şeyi olan" araştırma önerileri genelde siyasi tartışma ortamlarında yeşeriyor. Üniversitede sevilen bir öğretim üyesinin dersinden çıktıktan sonra koridorlarda veya kantinlerde yapılan hararetle tartışmalar, kimi zaman çok güçlü bir araştırma projesinin ilk nüvelerinin oluştuğu ortamlar olabilir.

Ne var ki, hararetle siyasi tartışmalarda dile getirilen önermelerle, bir sosyal bilim araştırmasının tasarlanması ve hayata geçirilmesi tam olarak geçişken süreçler değil. Sosyal bilim araştırmalarının temel ayırt edici özelliklerinden birisi, günlük hayat içinde oluşturduğumuz doğrularımızdan (*conventional truths*) farklı olması ve sistematik olması gerekliliğidir. Sosyal bilim araştırmalarında kavramlar kullanmamız, bu kavramları kullanarak araştırma soruları veya önermeler üretmemiz, araştırma sorularını cevaplamak için sistematik veri toplamamız (veri toplama konu hakkındaki mevcut kitapları okumakla başlıyor!) ve kavramlarla olgular arasında bir çeviri işlemi yapmamız gerekiyor. Eğer bunları yapmazsak, sosyal bilim araştırmalarının birbirleriyle karşılaştırılabilirliği ve birinin bulgularının eleştirilerek yerine yeni bir yaklaşımın ortaya konulması imkansız hale geliyor. Kullandığımız kavramları tanımlamazsak ve işlevselleştirmesek, tutarlı bir yöntem kullanarak (arşiv çalışması, etnografi, anket, vb.) olguları derlemezsek, bir araştırmanın sonuçlarının niye zayıf veya eksik ya da niye güçlü olduğunu ayırt etmemiz de mümkün değil.

İşte bu yazıda komplex teorikliği diye nitelendirdiğim yöntem, tam da her türlü sosyal bilim araştırma yönteminin hiçe sayıldığı duruma işaret ediyor. Liberal çok kültürcülük söylemi, liberal toplumsal uzlaş, alternatif toplum projesi, vb. terimler, kavram olarak kullanılmak ve “gösterilmek” istendiklerinde üniversite koridorlarında havada uçtukları gibi durmuyorlar, araştırmacıdan çok şey talep ediyorlar. Bu talepler yerine getirilmeden de sosyal bilim araştırması yapılamıyor. Komplex teorikliği dediğim şeyin musibet bir örneğini oluşturan bu yazısından sonra, K. Murat Güney’in güçlü bir araştırma projesi geliştireceğini ve seçtiği konuda hepimizi aydınlatacağını umuyorum.

Kaynakça

- Ayata, Bilgin ve Deniz Yüksek (2005) “A Belated Awakening: National and International Responses to the Internal Displacement of Kurds in Turkey,” *New Perspectives on Turkey*, sayı 32, 5-42.
- Ayata, Bilgin ve Deniz Yüksek (2007) “İnkâr Siyasetinden İdare Politikasına Kürtlerin Zorunlu Göçü” *Birikim*, Ocak, sayı 213, 42-46.
- Barut, Mehmet (2001) *Zorunlu Göçe Maruz Kalan Kürt Kökenli T.C. Vatandaşlarının Göç Öncesi ve Göç Sonrası Sosyo Ekonomik, Sosyo Kültürel Durumları, Askeri Çatışma ve Gerginlik Politikaları Sonucu Meydana Gelen Göçün Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Göç Mağduru Ailelerin Geriye Dönüş Eğilimlerinin Araştırılması ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: Göç-Der.
- Buur, Lars (2001) “The South African Truth and Reconciliation Commission: A Technique of Nation-State formation” *States of Imagination* içinde. (Der.) Thomas Blom Hansen ve Finn Stepputat. Durham: Duke University Press, 149-181.
- Çelik, Ayşe Betül (2006a) “Uyuşmazlık Çözümünde Geri Dönüş, Yeniden Yapılanma ve İyi Örnekler,” *Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde. İstanbul: TESEV, 47-54.
- Çelik, Ayşe Betül (2006b) “Batman İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Ülke İçinde Yerinden Edilmenin Sosyo-ekonomik Sonuçları ve Geri Dönüş Önündeki Engeller,” *Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde. İstanbul: TESEV, 177-195.
- Güney, K. Murat (2009) “TESEV’in Zorunlu Göç Araştırması’nın Söylemedikleri ve Kürt Sorununda Çözüme Dair Liberal Projenin Açmazları,” *Toplum ve Kuram*, sayı 2, 79-108.
- Kurban, Dilek (2006a) “Raporun Söylemedikleri,” *Radikal* 2, 31 Aralık.
- Kurban, Dilek (2006b) “Batman İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Tazminat Yasası’nın Uygulanması,” *Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde. İstanbul: TESEV, 196-219.
- Kurban, Dilek (2006c) “Hakkâri İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Tazminat Yasası’nın Uygulanmasının Sonuçları,” *Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde. İstanbul: TESEV, 249-266.
- Kurban, Dilek, Deniz Yüksek, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünal ve A. Tamer Aker (2006) [2. Baskı 2008] *“Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. İstanbul: TESEV.

- Kurban, Dilek, Ayşe Betül Çelik ve Deniz Yüksek (2006) *Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler arasında Toplumsal Mutabakata Doğru*. Cenevre ve İstanbul: NRC ve TESEV.
- Scheper-Hughes, Nancy (2004) "Undoing: Social Suffering and the Politics of Remorse in the New South Africa," *Violence in War and Peace. An Anthology* içinde. (Der.) Nancy Scheper-Hughes ve Philippe Bourgois., Malden, Ma: Blackwell, 459-467.
- Toplum ve Kuram Dergisi (2009) "Çıkarken," *Toplum ve Kuram*, sayı 1, 3-7.
- Yüksek, Deniz (2009) "Neoliberal Restructuring and Social Exclusion in Turkey," *Turkish Economy in the Post-Crisis Era: the New Phase of Neo-Liberal Restructuring and Integration to the Global Economy* içinde. (Der.) Ziya Öniş ve Fikret Şenses, Londra: Routledge, 262-280.
- Yüksek, Deniz (2006a) "Türkiye'de Yerinden Edilme Olgusu Hakkında Yapılan Bazı Araştırmaların Bulguları," *Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde. İstanbul: TESEV, 125-135.
- Yüksek, Deniz (2006b) "Diyarbakır'da Yerinden Edilme Sorunu: Geri Dönüş, Kentsel Sorunlar ve Tazminat Yasası'nın Uygulamaları," *Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde. İstanbul: TESEV, 148-176.
- Yüksek, Deniz (2006c) "Yerinden Edilme ve Sosyal Dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır'da Zorunlu Göç Mağdurlarının Yaşadıkları Sorunlar," *Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* içinde. İstanbul: TESEV, 220-237.